

Pre-Modernite, Devlet ve Kamu Yönetimi Teşkilatlanması: Antik Roma'da Augustus Octavianus Dönemi Bürokrasisi Örneği (M.Ö. 27-M.S. 14)

Kadir Caner DOğAN

Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

kadircanerdogan@gumushane.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3476-8865

Özet

Pre-modernite kavramı, Batı Avrupa'da 17. yüzyıldan önceki siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlardaki sürece gönderme yapmaktadır. Nitekim bu dönemde devletler ve kamu yönetimleri de bu sistem çerçevesinde örgütleniyordu. Çünkü gelenek, teokrazi ve patrimonyal bürokrasi gibi kavramlarla ilişkili olan pre-modernite ifadesi, insanlık tarihinde oldukça uzun bir sürece dayanmaktadır. Tarihte kabilelerin devletlere evrilmeye başlamasıyla birlikte erken devletler de ortaya çıktı. Toplulukların devletli yapılara ulaşması, işbölümü, uzmanlaşma ve sınıfların meydana gelmesine neden oldu. Roma devleti de erken devletin tarihteki önemli örneklerinden biri olarak görülebilir. Çünkü Antik Roma, siyasi, idari, ekonomik ve kültürel yapısı ile erken devletlerin karakteristik nitelikleriyle belirli alanlarda örtüşmüştür. Nitekim bu çalışmanın ana konusunu oluşturan Augustus Octavianus dönemi bürokratik Roma devleti de erken devletlerin özelliklerini göstermekle beraber kurumsallaşan yapıdaki ileri düzey ilerlemeleri ve özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Augustus Octavianus dönemindeki siyasal gelişmeler ve özellikle bürokrasinin erken devletin tarihsel seyrinin izlenmesinde bir örnek oluşturabileceğini analiz etmektir. Bunun için Claessen ve Skalnik (1993)'in "Erken Devlet" adlı eserinden önemli oranda faydalanılacaktır. Çalışmanın yöntemi, literatür taramasıdır.

Anahtar Kelimeler: Pre-Modernite, Erken Devlet, Bürokrasi, Roma, Augustus Octavianus

Jel Kodları: D73, B15

Pre-Modernity, State and Public Administration Organization: A Case of Bureaucracy in The Period of Augustus Octavianus in Ancient Rome (27 B.C.-A.D. 14)

Abstract

The concept of pre-modernity refers to the process in the political, social and economic fields in Western Europe before the 17th century. As a matter of fact, during this period, states and public administrations were organized within the framework of this system. Because the expression of pre-modernity, which is associated with concepts such as tradition, theocracy and patrimonial bureaucracy, dates back to a very long period in human history. As tribes began to evolve into states throughout history, early states also emerged. Communities reaching state structures led to division of labor, specialization and classes. The Roman state can also be seen as one of the important examples of the early state in history. Because Ancient Rome, with its political, administrative, economic and cultural structure, overlapped with the characteristic features of the early states in certain areas. As a matter of fact, the bureaucratic Roman state of the Augustus Octavianus period, which is the main subject of this study, also shows the characteristics of the early states and carries the advanced developments and features of the institutionalized structure. The aim of this study is to analyze how political developments and especially bureaucracy during the Augustus Octavianus period can serve as an example in tracing the historical course of the early state. For this, Claessen and Skalnik's (1993) work titled "Early State" will be greatly benefited from. The method of the study is literature review.

Key Words: Pre-Modernity, Early State, Bureaucracy, Rome, Augustus Octavianus

Jel Codes: D73, B15

Giriş

Moderniteden önce anlamına gelen pre-modernite kavramı, Batı Avrupa'da büyük bilimsel, siyasal, toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin meydana geldiği 17. yüzyıl öncesindeki bir sürece gönderme yapan geniş bir sürece dayanmaktadır. Nitekim binlerce yıllık bir zamana denk gelen bu süreçte, çağlar değişmiş, birçok siyasal ve toplumsal olaylar meydana gelmiş ve medeniyetler doğmuştur. Dolayısıyla pre-modernite, modernite karşılığı üzerinden ifade edilmeye çalışılan geçmiş dönemlere ait geleneksel bir tarihsel süreçle açıklanmaktadır.

İnsanlık tarihine bakıldığında her zaman devlet çatısı altında yaşamadıkları anlaşılmaktadır. Bu kapsamda insanların uygar toplumlar kurarak erken devletlere ulaşmaları belirli tarihsel aşamalarda meydana gelmiştir. İlk önceleri soy, boy ya da kabile biçiminde örgütlenen toplumlar, daha sonra ulus oluşturarak devletlere ulaşmışlardır. Bu çalışmada da Antik Roma'da Augustus Octavianus dönemi siyasal sistemi ve bürokrasi yapısının da pre-modernite, erken devlet ve

bürokrasiye örnek olabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın hipotezi, Augustus Octavianus dönemindeki bürokrasinin pre-modernite, kamu yönetimi ve erken devlet gibi kavram ve süreçlerle ilişkili olduğu şeklindedir. Bunun için çalışmada, Claessen ve Skalnik (1993)’in “Erken Devlet” adlı eserindeki öncüllerden hareket edilmiştir. Nitekim bu eserdeki erken devletin nitelikleri ile Antik Roma’da Augustus Octavianus dönemindeki bürokrasi yapısı ilişkilendirilerek bir analiz ortaya konulmuştur. Bu noktada, geleneksellik, bürokrasi ve antikite vb. kavramlardan destek alınarak pre-modernite, erken devlet ve bürokrasi kavramları arasında bağlantı kurulmuştur. Çalışmanın yöntemi, nitel analize dayalı literatür taramasıdır.

Bu kapsamda çalışmanın dört ana bölümden oluşması planlanmaktadır. Birinci bölümde, pre-modernite kavramı açıklanmıştır; ikinci bölümde, devlet kavramı, erken devlet ve kamu bürokrasisi ifade edilmiştir; üçüncü bölümde, Antik Roma’da Augustus Octavianus döneminde bürokrasinin teşkilatlanması belirtilmiştir ve dördüncü bölümde de pre-modernite, erken devlet ve Augustus Octavianus dönemi Roma bürokrasisinin ilişkilendirilmesi yapılmıştır.

1. Pre-Modernite Kavramı

Geleneksel toplum kavramı, genel olarak modern, sanayileşmiş ve teknoloji yoğun toplumlara zıt bir toplum algısını ifade etmektedir (Halis, 2011). Nitekim Batı Avrupa’da 17. yüzyılda yaşanan modernite döneminin öncesi olarak pre-modernite ifadesi kullanılmaktadır. Pre-modernite, modernitenin ve modernliğin karşılığı olarak geleneksellik, sanayi öncesi toplum ve modern devlet öncesi yapısallık gibi nitelikler ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla pre-modernite dönemi, henüz modern ulus devletlerin, rasyonelleşmenin ve sekülerizmin gelişmediği bir periyoda gönderme yapmaktadır (Doğan, 2017, s.207).

Pre-modernite, genel olarak ilkçağ toplumlarından antik uygarlıklara kadar henüz modern bilim üzerine düşülmediği, devlet erklerinin ya da iktidarının teokrasi karakterli olduğu, modern ideolojilerin ortaya çıkmadığı, endüstriye dayalı ekonominin gelişmediği ve kentleşme olgusunun belirmediği bir zamanda siyasal, kültürel ve hukuki sistemlerde ve yapılardaki karakteristiği ortaya koymaktadır (Hicks, 2004, s.15).

Pre-modernitenin temel kavramları arasında şunların yer aldığı ifade edilebilir:

- Gelenek,
- Teokrasi,

- Feodalizm,
- Patrimonyal bürokrasi,
- Antikite.

Weber (2021) bakış açısından yaklaşıldığında da karşılaştırmalı toplumlarda kapitalizmin kültürel gelişimi, Doğu toplumlarının toplumsal ve iktisadi dinamikleri ve dinlerin siyasal-kültürel sistemdeki etkileri üzerine kurulan dinamikler de yukarıda belirtilen pre-modernite kavramları ile örtüşen noktalar ortaya çıkmaktadır.

Pre-modernite, bu bakımdan insanlığın ilk evrelerini, eski ve antik çağı, ortaçağı tarihsel olarak düşündürmekte ve buna yönelik yaşam tecrübelerini, süreçleri ve olanakları açıklamaktadır. İnsanlığın büyük bir tarihi de bu dönemde olduğuna göre, buradan alınacak birçok miras bulunduğu söylenebilir. Daha doğrusu bu dönemdeki yaşananlar ve tecrübeler, geleceğin insanları ve toplumlarının daha iyi örgütlenebilmesi ve refahı için araştırılması önemli konulardan birini sunmaktadır.

2. Devlet Kavramı, Erken Devlet ve Kamu Bürokrasisi

Devlet, egemen iktidar, bölgenin ve nüfusun sürekli olarak örgütlenmesi anlamına gelen bir kavramdır (Marc, 2009, s.7). Devlet, egemenlik iddiası taşıyan bir siyasi bir varlığı, sınırları belirli bir bölgeyi ve içinde az çok ulus olarak nitelenebilecek bir nüfusun olduğu bir yapıdır (Poggi, 2011, s.39). Sosyal bilimcilere göre devlet üç öge üzerinden açıklanmaktadır. Buna göre birinci öge, devletin bir kurumlar bütünü olduğunu söylemektedir. İkinci öge, devletin kurumlarının genellikle bir topluma mal edilmesidir. Dolayısıyla coğrafi bir mekan öngörülmektedir. Üçüncü öge ise devletin sınırları içerisinde iktidarı ele alması gösterilmektedir (Hall ve Ikenberry, 2000, s.11). Bunandan başka, devletin kökenine ilişkin teoriler, devletin nasıl ortaya çıktığını, ortaya çıkışının hangi koşullar altında gerçekleştiğini açıklamaya çalışan fikirlerden oluşur. Bu teoriler; devletin kaynağını ailede bulan aile teorisi, devleti güç kullanımında bulunan zor ve mücadele teorisi, devleti yaşayan bir organizma olarak gören biyolojik teori, doğa durumu ve devletin üretim ilişkilerinden doğduğu teorisini temel alarak insanların kendi iradesi ve rızasıyla bir sözleşme oluşturarak devleti kurduğunu ileri süren sosyal sözleşme teorisi ve devletin üretim ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıktığını söyleyen ekonomik teoridir (Gözler'den akt. Düvenci, 2018, s.68).

Siyaset felsefesi bağlamında değerlendirildiğinde devlet teorisi, ilk defa Antik Yunan dünyasına dayandırılmaktadır (Cassirer, 1984, s.65).

Bürokrasi kavramı, Latince "Burra" ve Yunanca "Kratos" kelimelerinden türetilmiştir. Burra, masaları kaplamak için kullanılan koyu renkli kumaş; Kratos egemenlik ve yönetim demektir. Bu anlamda bürokrasi "masaların veya ofislerin hakimiyeti" anlamında kullanılmaktadır. Bürokrasi, "devlet idaresi" ve "belirli bir yönetim ve organizasyon biçimini" ifade eder; halk arasında "bürokrasi, işin yavaş yürütülmesi, sorumluluk almaktan kaçınma, işi başından savma, idari baskı, yönetimde beceriksizlik" gibi olumsuz anlamlarda da kullanılmaktadır. Ancak bilimsel anlamda bürokrasi belli bir yönetim ve organizasyon biçimini ifade eder (Göktürk, 2020, s.11). Devletin gelişmesi ile ilgilenen tarihçiler ve toplumbilimciler, toplumun bürokratikleşmesi konusuna özellikle ağırlık vermişlerdir. Weber, bu geleneğin kurucusudur ve ileri sürmüş olduklarından birçoğu günümüzde kabul görmemesine karşın hala daha özenle okunmaya değer bir bilim adamıdır. Ne var ki yazarın yapıtlarının okunması bürokrasinin tek yanlı bir olgu olduğu biçiminde bir görüşe ulaştıracaktır. Bu görüşe göre bürokrasi, toplumsal örgütlenmenin özel bir biçimidir ve eğer belli özel durumlara kimi genel kurallar uygulanırsa, kamu yönetiminin eylem ve işlemlerinin nasıl olması gerektiğinin önceden görülmesi olanağını arttırıcı bir niteliği vardır. Bürokrasinin mensupları işgal ettikleri mevkilere ilişkin yetkilere sahiptirler, ömür boyu sürecek bir meslek (kariyer) güvencesinden yararlanırlar, toplumda saygın bir yerleri vardır ve sahip oldukları yetkileri öyle kullanırlar ki, bürokrasi toplumda çok üstün bir konuma ulaşmaktadır. Bu gücü dengelemek için yurttaşların ve politikacıların verdikleri savaşım ise sonuç vermemektedir (Wilson, 1996, s.ix). Weber, otorite tiplerini açıklarken başlangıç noktası olarak meşruiyet ölçüsünü esas almıştır. Weber'e göre meşruiyetin üç tipi vardır: Bunlar da yasal otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otoritedir. Bunlar ideal meşru otorite tiplerini oluşturur (Közleme, 2013, s.246). Nitekim Weber, bir siyasal toplumda halk kitlesinin iktidara dair meşruiyet ölçüsü olarak farklı tipler sunmuş ve modern toplumlar için bürokrasiyi öne çıkarırken; eski, antik çağ medeniyetleri için patrimonyal bürokrasiyi kullanmaktadır. Weber'in işaret ettiği gibi, tarihsel bir perspektiften bakıldığında, modernite öncesindeki devlet bürokrasileri geleneksel olarak patrimonyalıdır. Dolayısıyla kişisel ilişkiler ve sadakat temelinde yönetiliyordu (Ang, 2017, s.284). Burada patrimonyal bürokrasi, özgürlükleri elinden alınan hizmetkarların yarattığı yaygın bir kölelik sistemi olarak gösterilmektedir. Böyle örgütlerde, bireysellik, kan bağları, miras alınan değerler ve statü önemlidir (Bahçeci Başkurt ve Demirci, 2022, s.682). Buna göre Weber'e göre

patrimonyal bürokrasi geleneksel yöneticilere dayanıyordu. Ülke hükümdarın kişisel mülküydü. İdare aynı zamanda hükümdarın kişisel bir işi olarak görülüyordu. Hükümdarın otoritesi "resmi" ve "özel" alanlar arasında bir ayrıma tabi değildi; özel iş ve resmi faaliyet birbirinden ayrılmamıştı (Sözen, 2019, s.82).

İnsan ırkının ilk durumuyla ilgili son araştırmalar, insanlığın yolculuğunun vahşilikten uygarlığa doğru geliştiği yönündedir (Morgan, 2022, s.31). Dünyada bilinen ilk uygarlıklar, günümüzden 6000 yıl önce sahneye çıkmıştır. Uçsuz bucaksız uygarlık öncesi (pre-historik-tarih öncesi) dönemde insanlar, son derece ilkel aletler kullanan, kendi tüketimleri için üretim yapan, içlerinde toplumsal işbölümü henüz oluşmayan, doğal ilişkilere dayalı, küçük ve dağınık topluluklar halinde yaşamışlardır (Berktaş, 1983, s.56; Gat ve Jakobson, 2019, s.63; Enriquez, 2004, s.169). Bu bakımdan, insanlık tarihi her zaman devletlerin varlığını göstermemektedir. Tarihte ilk devletler M.Ö. 3000 yılı civarında Mezopotamya’da ortaya çıkmıştır (Hall ve Ikenberry, 2000, s.35). Bu bakımdan devlet, yeryüzünde ilk kez birkaç bin yıl öncesi gibi geç bir tarihte görünen toplumsal bir olgudur (Claessen ve Skalnik, 1993, s.3). Nitekim insanlık, uygarlık döneminden önce bir barbarlık (ilkel komünal) dönemi yaşamıştır. Beşeri uygarlığın ilk dönemlerine yön veren barbarlık örgütlemeleri genellikle soylar, klanlar ve kabileler biçiminde meydana gelmiştir. İlkel komünal toplumun çözülmesiyle birlikte ilk politik örgüt modeli ve geleneksel devletin ilk biçimi olan “erken devlet”ler ortaya çıkmıştır (Aydilek, 2021, s.14). Erken devletlerden 1000 yıl önce ortaya çıkan şeflikler ise kabilelerden evrilen bir yönetim biçimidir (Yılmaz, 2014, s.123). Bu bağlamda, erken devletler, şefliklerin ötesinde politik organizasyon ile idare edilmeye başlayan, toplumda işbölümü vb. ortak yaşama ve sorumluluklarına dair bir sistemin yerleşmeye başladığı geleneksel devlet biçimleri olarak görülebilir.

Claessen ve Skalnik (1993, s.30)’e göre erken devletlerin tipik özellikleri şunlardır:

- Sosyal sınıflandırmayı, tabakalaşmayı ve uzmanlaşmayı mümkün kılacak yeterli sayıda insan vardır,
- Vatandaşlık, söz konusu ülkede ikamet veya doğuma göre belirlenir,
- Hükümet aygıtı merkezleştirilmiştir ve hem otorite hem de güç veya güç tehdidi kullanarak kanun ve düzeni korumak için gerekli egemen güce sahiptir,

- Hükümet, en azından fiilen bağımsızdır ve hükümet ayrılma eğilimlerini önleyecek yeterli enerjiye ve dış tehditlere karşı bütünlüğünü savunabilecek güce sahiptir,
- Verimlilik, devlet teşkilatının sürdürülmesinde kullanılacak düzenli bir fazlalık sağlayabilecek noktaya ulaşmıştır,
- Nüfusu, yeni ortaya çıkan sosyal sınıfların (yöneten ve yönetilen) varlığının ayırt edilmesine izin verecek derecede sosyal tabakalaşma göstermektedir,
- Egemen sınıfın meşruiyetini dayandırdığı ortak bir ideoloji vardır.

Erken devletler, pre-modern olarak üretim biçimleri “endüstri öncesi” olan merkezi siyasal sistemlerin ilk adımlarını temsil etmektedirler (Cohen, 1993, s.49). Antik Yunan ve Roma erken devlet formunun ilk örneklerinden biri olarak gösterilebilir (Aydilek, 2021, s.15; Grinin, 2013, s.419; van der Vliet, 2008, s.205). Bunlara ek olarak daha eski tarihlerde Mısır’da, eski Mezopotamya’da ya da Çin’de erken devlet biçiminin ilk örnekleri görülmüştür (Hazanov, 1993, s.115). Erken devletlerde bürokrasi ve onu oluşturan devlet hiyerarşisi, kamu yönetimi mekanizmasını yürüten memurlar, din adamları, soylular, köleler ve hadımlardan ve bunların alt örgütlerinden oluşuyordu. Krallığın kime devredileceği gibi genel olarak medeni düzeni tehdit eden bir konuda da bu kişiler söz sahibidir. Devletin çevre kısımları ile merkezdeki kraliyet merkezi (başkent) arasındaki ilişkileri sürdüren ve uygulayan bir memurlar sınıfı ve çoğu zaman ayrıcalıklı bir sınıf olarak hizmet ederler (Cohen, 1993, s.50). Nitekim gelişmiş bürokrasisi, ulaşım sistemi ve merkezi parası ile erken devletler, yüksek bir örgütlenme düzeyine ulaşmıştı (Berktaş, 1983, s.179). Bu bağlamda, erken devletin merkezi erkin toplum içindeki zorlayıcı gücün en büyük bölümü üzerinde denetime sahip olduğu merkezileşmiş ve hiyerarşik biçimde örgütlenmiş bir siyasal sistem olduğu söylenebilir (Cohen, 1993, s.51).

Yukarıdakilere ek olarak bir bölgede siyasal kuruluşların ötekilerle olan dış ilişkileri, erken devletlerin doğmasına yardımcı olan etkili bir güçtür. Savaş, fetih, ticaret, bir bölgede egemenlik kurmak için girişilen etnik ve ekonomik nitelikli yarışma, askeri teknolojide üstünlük, çapulcu akınlarına karşı gösterilen savunma tepkileri, haraç ödeyen bağlı devletlerin ayrılma istekleri, bunların hepsi de daha ileri derecede merkezi güçlerin (devletlerin) doğmasına ve hiyerarşik yapıları erken devletlerin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Cohen, 1993, s.73). Erken devletlerde bürokrasinin oluşumu, bazı siyasi yetkilerin kamu yönetimi yetkililerine devredilmesini

gerektiriyordu. Yüksek makamların danışmanlar veya kamu yönetimi (veya ordu) üyeleri tarafından ele geçirilmesi, yalnızca siyasi iktidar alanındaki yeni fırsatların değerlendirilmesinden kaynaklanan nadir olaylardı. Siyasi güç kazananlar çoğunlukla sessizce hanedan soyağacına dahil ediliyordu. Daha önce resmi olarak tutsak, köle, halktan olan ve hatta yabancı kökenli olan kamu yönetimi kurumlarının üyeleri, devlette çok yüksek mevkilere ve hatta hükümdarın sarayında yüksek makamlara ulaşabiliyorlardı (Skalnik, 1993, s.252-253). Dünyanın birçok bölgesinde kabile toplumunun ve ortak toprak mülkiyetinin çözülme süreci içinde esas eğilim, bir topraklı aristokrasinin yükselmesi, bu topraklı aristokrasi ile ona vergi veren köy toplulukları arasında proto-feodal ilişkilerin belirmesi yönündedir (Berktay, 1983, s.121). Nitekim yukarıda ifade edilen erken devletlerde iktidarın örgütlenmesi ve kamu bürokrasisinin oluşumu da bu sistemde ayrıcalıklı bir sınıfın gücü ele geçirerek siyasi, ekonomik ve kültürel olarak toplum üzerinde tahakküm kurmasına dayanmaktadır.

3. Antik Roma’da Augustus Octavianus Döneminde Bürokrasinin Teşkilatlanması

Antik Roma’da krallık ve cumhuriyet dönemleri başta olmak üzere imparatorluk döneminin başlarında bürokrasi oluşmaya başlamış ve kurumsallaşmasını sürdürmüştür. Nitekim Roma’da imparatorluk döneminin ilk imparatoru olan Augustus Octavianus’un tahtta kaldığı sürecin incelenmesi bu konuda önem taşımaktadır. Nitekim bu dönemde kurumsallaşan bürokratik yapı, kendisinden sonraki dönemleri de etkilemiştir. Antik Roma’da sözü edilen bürokratik yapıyı doğuran en önemli konular, şüphe yok ki toplum ve ekonomi alanındaki gelişmelerle de belirlenmiştir. Bunun için çalışmada öncelikle Roma’nın genel toplum, siyaset ve ekonomi dinamiklerinden bahsedilmiştir. Augustus döneminde Roma’da siyasal, toplumsal ve ekonomik konular başta olmak üzere statü ve kurumsal düzeyde büyük dönüşümler meydana gelmiştir.

3.1. Genel Hatlarıyla Roma’da Toplum, Siyaset ve Ekonomi

Roma, krallık, cumhuriyet ve imparatorluk olmak üzere üç ana döneme ayrılarak incelenmektedir (Goldsworthy, 2023). Roma, ilk dönemlerinde İtalya'nın Latium bölgesinde küçük bir şehir olarak kuruldu. Daha sonra Roma krallığına dönüştü. Roma krallığı da bu süreçte Roma cumhuriyetine dönüştü (M.Ö. 510). Senato tarafından yönetilen Roma cumhuriyetinin tarihi M.Ö. 27'ye kadar uzanır. Bundan sonra Roma, bir imparatorluğa döndü. Roma'nın süreç içinde yaşadığı bu rejim değişikliklerinde, Roma tarihindeki en köklü değişiklikler cumhuriyetten imparatorluğa geçiş döneminde görülmüştür (Barman, 2016, s.885). Arkeolojik ve etnolojik bulgulara göre Roma

kenti, M.Ö. VII. yüzyıl ortalarında Palatium tepesi üzerinde kurulmuştur. Büyük bir olasılıkla M.Ö. VIII. yüzyılda Kafkasya'dan gelip İtalya yarımadasının Etruria bölgesinde çeşitli bağımsız kentler oluşturan Etrüskler, daha sonra Roma'nın bulunduğu yerdeki Latin ve Sabin köylerini kendi egemenliklerinde birleştirerek Roma'yı bir site (kent devleti) biçiminde örgütlemişlerdir (Ağaoğulları ve Köker, 2011, s.16). Romalılara göre kentleri, M.Ö. 750'de Romulus¹ adlı bir Latin tarafından kuruldu (Lomas, 2022, s.64). Romulus, ilk kral olarak sayılırsa şehrin kuruluşundan sonra yaklaşık iki yüzyıl boyunca Roma'yı art arda yedi kral yönetmiştir (Martin, 2022, s.47).

Roma, imparatorluğunu oluşturan toprakların çoğunu devlet hala bir cumhuriyetken elde etti. Neredeyse kurulduğu andan itibaren Roma devleti, komşu halkları ve şehirleri işgal etmeye başladı. Roma güçlendikçe, askeri operasyonlar için daha fazla kaynak elde etmiş ve fetihler de hızlanmıştır (Matyszak, 2023, s.13). Cumhuriyetin son yıllarında bile Roma'nın imparatorluk sınırları genişlerken kaos ve iç savaş ülke içinde kök saldı. Bu zamana kadar Roma'nın devasa kaynakları ve en azından kısmen fetih gelirleriyle karşılanan bir ekonomisi vardı. Ayrıca Roma'nın askeri kültürü siyasi başarıyı askeri zaferle ayrılmaz biçimde birleştiriyordu (Matyszak, 2023, s.26). Roma, krallık devrinde, tarım ve hayvancılığın temel yaşam koşullarını oluşturduğu bir "çiftçiler cemaati" durumundaydı (İplikçioğlu, 2007, s.69). Buna göre Roma toplumu, kraliyet döneminde ağırlıklı olarak çiftçilikle uğraşıyordu. Ancak imparatorluk büyüdükçe kaynaklar da arttı. Topraklar genişledi, tarım büyüdü, vergiler ve kiralar arttı, üstelik ticaret de genişledi. Ancak tüm bunlara rağmen Roma hiçbir zaman bir ticaret ve sanayi merkezi olamadı, tam tersine çoğunlukla tarımla uğraşan bir toplum olarak varlığını sürdürdü. Roma'nın en önemli ekonomik kaynağı ne tarım, ne ticaret ne de sanayiydi. Romanın zenginliği bunlarla doğrudan bağlantılı değildi. Roma'nın en önemli ekonomik zenginliği fetihtir (Günay, 2015, s.52). Nitekim köleci bir ekonomi sistemine dayanan Roma'da işgücünün büyük bölümünü savaş esirleri meydana getirmiştir (Anderson, 2017, s.89). Bu çerçevede köleci ve askeri fetih ekonomi sisteminin de bir ürünü olan Roma'da Latifundialar, fethedilen yerde büyük bir arazi mülkiyetinin meydana gelmesi, uzun süre askerde kalanların oradaki toprakları satın alması, bir şöret, zenginlik ve itibar sayılan toprakların zenginler tarafından satın alınması, pleblerin sosyal huzursuzlarının gerekçe

---

¹ Roma Mitolojisine göre; Romulus ve ikiz kardeşi Remus, Roma şehrinin kurucularıdır (Bremmer ve Horsfall, 1987). Romulus ve Remus kardeşler aynı zamanda Rhea Silvia ve Mars'ın çocuklarıdır (bazı versiyonlara göre yarı tanrı kahraman Herkül). Efsaneye göre küçük kardeş Remus, ağabeyi Romulus'un duvar inşa etme faaliyetlerine başlamış, sürekli yükselen duvarla ve kardeşinin şehriyle dalga geçmiştir. Remus, ağabeyi ile alay ederek Romulus'un duvarına atlayarak şımarrır. Küçük kardeşi Remus'un duvarın üzerinden atlayarak alay etmesine ve aşağılamasına kızan Romulus, onu öldürür (García, 2018).

gösterilerek ellerinden alınması gibi nedenlerle ortaya çıktı (Özgüven, 2014, s.38). Bu anlamda Roma toprak sistemi, feodaliteye ilham kaynağı olacak bir nüve içermekteydi (Aydoğdu, 2016, s.377). Daha sonrasında Roma'da iç krizler, siyasi çalkantılar ve ekonominin bozulması ile köleci ekonomi ve tarım sistemi de bozulmuştur ve ilerleyen dönemlerde yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır.

Roma'da krallık döneminde tek başına yetkiye sahip olan kral (rex), yerini cumhuriyette iki konsüle bıraktı (Küçük, 2017, s.201). Ayrıca Romalılar'da krallık döneminde senatonun yanında "comitia cruiata" adı verilen bir meclis vardı (Okandan, 1952, s.455). Bu meclis, kralın seçimi, kanunların yapılması ve savaş kararı almak gibi görevlere sahipti (Tekin, 2015, s.190). Roma Anayasası², seçimle görev yapan kamu görevlileri ve özel bir meclis olan senatoya sahipti. Sadece en hırslı ve en başarılı Romalılar, cumhuriyet sistemindeki en yüksek idari makam olan konsüllüğe erişmek için seçim kazanmayı düşünebilirdi (Martin, 2022, s.58). Romalılar, kralların yönetimine son verip, cumhuriyeti kurmakla beraber krallık döneminde gerçekleştirilen temel yapılanmalar ve kurumları büyük oranda sürdürmüşlerdir (Ağaoğulları ve Köker, 2011, s.16). Roma uygarlığı, özellikle Res Publica olarak bilinen cumhuriyet döneminde, egemenliği altındaki topraklarda da aynı hukuk kurallarının geçerli olması ilkesini uygulayabildiğinden, hukuk yaratma gücüne sahip güçlü bir siyasi yapıya kavuşmuştur. Roma topraklarının tamamına hakim olabilen bir kamu gücü ve bu topraklarda geçerli bir vatandaşlık anlayışı mevcuttu. Bunun için günümüz cumhuriyet geleneğinin en çekici izlerine Roma'da rastlanmaktadır (Misafir, 2022, s.244). Diğer yandan, Roma cumhuriyeti döneminde Romalılar'ın özel ve kamusal hayatlarına kılavuzluk eden değerler sistemini üst sınıf belirlemiştir. Toplumdaki elit sınıf, cumhuriyeti kurduğunda amaçları, herkesin değil kendileri arasında iktidarın paylaşıldığı bir sistem yaratarak, tek adam rejimini imkansız kılmaktı (Martin, 2022, s.22). Roma imparatorluğunda iki temel görüş hakimdi. İlk olarak Romalılar'ın, güvenlikleri ve refahları tanrıların isteğine bağlıydı. İkinci olarak da politik yöneticileri aynı zamanda rahipleri de olduğundan politika ve din ayrılmaz bütünlerdi (Cline ve Graham, 2020, s.334). Roma, cumhuriyette halk tarafından yönetilen bir demokrasi anlayışına sahipti. Halk yürütme görevlilerini seçer ve onları iki yolla kontrol ederdi. Birincisi, herhangi bir

---

² Roma cumhuriyetinin anayasası, Roma cumhuriyetinin usul adaleti yönetimine rehberlik eden, esas olarak yazılı olmayan ancak daha sonra yazılan bir dizi kural ve gelenekten oluşur. Anayasa Roma monarşisi altında oluşturuldu, ancak cumhuriyet boyunca önemli ölçüde değişti. Bu anayasa, bir dizi kurum (senato gibi) ve ofisler (iki konsüllük gibi) kurdu ve bunların iktidar tanımlarını yaptı; vatandaşların haklarını ve vatandaşlığa uygunluğu belirledi; dinin kamusal yaşamdaki rolünü ele aldı; yasa yapma ve yargılamaya ilişkin işlemleri belirledi (Posner, 2010).

göreve iki kişi seçilirdi. İkinci olarak da yürütmeyi denetlemekle görevli ve bunun geniş görevleri olan tribunların varlığıydı (Matyszak, 2023, s.56-57). Roma'da cumhuriyetten imparatorluğa geçildikten sonra demokrasi anlayışındaki kültür zamanla otokrasiye hatta monarşiye doğru evrilen gelişmelerle karşılaşmıştır. Ancak Roma'da atılan cumhuriyet tohumlarının imparatorluğun merkezi bir yapıya döndüğü son zamanlarına dek belirli derecede sürdüğü söylenebilir.

Romalılar'da sosyal eşitsizlik vardı. Nitekim yasalar vasıtasıyla vatandaşlar, biri daha yüksek statülü olan "patricius" sınıfı, diğeri de daha düşük sosyal statüye dayanan "plebs" sınıfından meydana gelen ikili bir yapıya sahipti (Martin, 2022, s.54). Cumhuriyetin ilk iki yüzyılında şiddetli politik mücadeleler meydana gelmiştir ve asil aileler olan patriciuslar, ana yönetim organı olan senatoya hakim olmuşlardır (Roberts, 2014, s.140). Roma devletinin kraliyet döneminin yönetici sınıfını oluşturan ve aristokrat kökenli kişilerden oluşan patriciuslar, Roma'nın gerçek vatandaşları olarak kabul ediliyordu. Ancak cumhuriyet yönetiminin kurulmasından sonra patriciuslar siyasi ve ekonomik nüfuzlarını plebs sınıfı lehine kaybetmeye başlamışlar ve zamanla devlet yönetimi üzerinde sahip oldukları yetkiyi plebslerle paylaşmak zorunda kalmışlardır (Akman, 2012, s.91). Nitekim M.Ö. 451-449 yılları arasında bu talepler sonucunda "On İki Levha Kanunları" adı verilen yasal düzenlemeler ortaya çıktı. Plebslerin baskısına dayanamayan patriciuslar, dönemin örf ve adet hukukunun özel bir komisyon (decemviri consulari imperio legibus scribundis) tarafından yazıya geçirilmesine izin vererek, herkes tarafından bilinmesini onayladılar. Plebsler, On İki Levha Kanunları ile çeşitli haklar kazanmış olsalar da, soylularla hukuken eşit olma haklarına sahip değillerdi (Akman, 2012, s.96). Ancak daha sonraki gelişmelerle de plebslerin patricius'lara karşı yaptıkları mücadeleler sonrasında consul seçilme, patricius'larla evlenme ve rahip olabilme gibi haklar elde ettiği görülmektedir (Lamba ve Metin, 2015, s.57). Bu durum ise Roma'da toplumsal sınıflar arasında bir dengeleme politikasının izlendiğini göstermektedir. Ancak bahsedilen iki temel sınıf arasındaki çekişme neredeyse imparatorluğun sonuna kadar inişli çıkışlı olmak üzere devam etmiştir.

3.2. Augustus Octavianus Döneminde Bürokrasi

Roma'da modern bürokrasi oluşmamıştır. Günümüzdeki manada devlet memuru olarak ifade edilebilecek kişiler çok azdı (Matyszak, 2023, s.51; Farazmand, 2009, s.2). Senatörler ve diğer makam sahipleri, devlet işlerini görmek için kendi özel kaynaklarını kullanıyorlardı (Ponting,

2017, s.238). Buna karşın literatürde klasik bürokrasi ya da imparatorluk bürokrasisi adı verilen bir yapı görülmüştür (Kocaoğlu, 2019, s.22). Weber terminolojisiyle Roma bürokrasisi, patrimoniyal karaktere sahiptir (Lendon, 2006). Roma’da gerçek anlamda bürokrasi cumhuriyetin ortasında ortaya çıktı (Türkoğlu, 2009, s.286). Roma cumhuriyet yapısını incelerken öncelikle Roma yönetiminin tipik yapısını oluşturan "Cursus Honorum"dan bahsetmek gerekir. Cursus Honorum, çeşitli derecelerde magistra’lıklara seçilebilmek için uyulması gereken sıra anlamına gelir (Türkoğlu, 2009, s.251). Bu sıraya göre; Roma devlet idaresindeki en yüksek devlet memurları; magistralar, konsüller, aedilisler, quaestorlar ve praetorlardır. Romalı bir soylu, kamu hizmetine ilk olarak quaestor olarak başladıysa, daha sonra aedilis veya pleb tribunu olurdu. Bir sonraki kademe praetor, en üst mevki ise konsüllüktü (Lamba ve Metin, 2015, s.59).

Roma’nın imparatorluğa³ geçişte iki önemli figürü vardır. Bunlar; Julius Sezar ve Augustus (Octavianus)’tur (Puett, 2015, s.230; Roller, 2015, s.12). Sezar’ın varislerinden yeğeni (ve evlatlığı) Octavianus, uzun süren savaşlardan sonra rakiplerini yenerek Roma’nın en güçlü figürü haline gelmişti. Senato, M.Ö. 27’de Octavianus’u “saygıdeğer” anlamına gelen “Augustus” ismiyle onurlandırmıştır (Çimen, 2014, s.52). Cumhuriyetten imparatorluk otokrasisine yumuşak geçiş, neredeyse tamamen Octavianus (Augustus)’un siyasi becerisi sayesinde olmuştur (Matyszak, 2023, s.64). Augustus Octavianus, cumhuriyetin değişimini geleneklere gizleyerek haklı gösteriyor ve böylece de yaptığı değişikliklerin eski sistemi ayakta tutmak için yeniden inşa ettiğini iddia ediyordu (Martin, 2022, s.120-121). Augustus Octavianus, cumhuriyet yönetimini geri getirdiğini öne sürmüştü ve kendisinin birinci yurttaş anlamına gelen “princeps⁴” diye anılmasını istemişti (Ağaoğulları ve Köker, 2011, s.68). Augustus Octavianus’un Roma hükümet sisteminde yaptığı değişiklik, Roma Barışı (Pax Romana) olarak bilinen iki yüz yıllık nispeten daha sakin bir refah dönemi getirmiştir (Martin, 2022, s.141; Hof, 2021, s.80). Ancak Augustus Octavianus, askeri komutayı elinde tutmaya özen gösterdi ve perde arkasından seçimleri çok etkili bir biçimde denetleyip senatonun görüşmelerine bazı sınırlamalar koydu (McNeill, 1989, s.140). Augustus Octavianus, Roma’nın yönetimini böldü ve iki alana ayırdı: İmparatorluk rejimi ve Senato rejimi. Bu bölünme, bundan böyle imparatorluk eyaletleri veya Senato eyaletleri olarak anılacak olan eyaletler için de geçerliydi. İmparatorluk vilayetleri, tıpkı imparatorluk merkezi

³ Roma devleti, tarihi boyunca çeşitli krallar, hanedanlar ve imparatorlar tarafından yönetilmiştir (Hekster, 2015; Mark, 2018).

⁴ Geleneksel olarak tarihçiler imparatorluğu iki döneme ayırırlar: Principate ve Dominatus. Principatus, Augustus’un yükselişinden Üçüncü Yüzyılın Krizi’ne kadar olan dönemi kapsarken, Dominatus, Diocletianus’tan batı imparatorluğunun çöküşüne kadar olan dönemi kapsar (Ünver, 2020, s.97).

idaresi gibi, eyalet yöneticileri de dahil olmak üzere tüm memurları atayan imparatorun doğrudan kontrolü altındaydı. Böylece, eski cumhuriyetten devir alınan Roma Senatosu, en azından M.S. 3. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Daha sonra çoğu zaman yalnızca İmparatorluğun izniyle, cumhuriyet günlerinde olduğu gibi, hâlâ Senato ofislerine atamalar yapıyordu (Chroust, 1955, s.529-530).

“Sezar’ın Roma idari yapısını yenileme, değiştirme biçiminde projeleri vardı, ancak bunu gerçek anlamda başaran Augustus olmuştur. Augustus, Roma idari yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Cumhuriyet devrini kapatarak, ilk imparatorluk dönemine geçilmesi ile Roma’nın idari yapısı da farklılaşmıştır. Artık, princeps denilen imparatorun idari alanda etkin olması söz konusu olurken, cumhuriyet dönemi kurumlarının özellikle de magistra’ların işlevlerini kaybetmişlerdir. Augustus, öncelikle eyalet yöneticilerine destek vermek amacıyla, şövalye sınıfına mensup olanlar arasından seçilen procurator’ları görevlendirmiştir. Ancak, çok kısa bir süre sonra, hem eyaletler, hem de Roma şehri için yeni düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Censor’lar artık görevlerini yerine getirememeye, curator’lar, yiyecek temininde başarısız olmaya başlamış ve kamu hizmetlerinde aksamalar söz konusu olmuştur. Augustus, yönetimi devralarak, praefectus vigillum, praefectus annonae, praefectus urbi denilen temsilcilerini görevlendirmiştir ve bu şekilde senatonun gücünü de azaltmayı hedeflemiştir” (Türkoğlu, 2009, s.279-280).

“Augustus ömür boyu temsilcilik yetkisi almış, bu görevde her beş yılda bir ya da iki kez kendisine görev yardımcısı seçmiştir. Hem geleneklerin hem de yasaların korunması işini ömür boyu üstlenmiştir. Buna dayanarak censor olmamasına karşın, birincisini ve üçüncüsünü görev yardımcısıyla, ikincisini de tek başına olmak üzere üç kez sayım yapmıştır. Bütün bu yetkilerine rağmen Augustus mutlak hükümdarlıktan (dominatus), Senato’daki birinci senator (Prince Senatus) durumuna bağlı kalarak uzak kalmış ve kendisini Roma’da “birinci vatandaş” olarak kabul ettirmiştir. Daha sonra M.Ö. 12’de triumvirlerden Lepidus’un ölümüyle onun üzerinde bulunan Pontifex Maximus (Baş Rahip) görevi ve MÖ. 2’de kendisine Pater Patria (Vatan Babası) unvanının verilmesiyle Augustus’un M.S. 14’de tüm unvanları; İmparator Sezar, Divi Filius Augustus, Pon Max, Consul XIII İmparator XX, Tribunica Potestate XXXVII, Pater Patria olmuştur” (Barman, 2016, s.886).

Augustus'un resmi yetkileri cumhuriyetçi geleneğe dayanıyordu; bu yetkilerin kendisine senato ve Roma halkı tarafından özgürce verildiği biliniyordu. Birlikleri ve süreklilikleri bakımından güçleri

cumhuriyette bilinen her şeyin ötesine uzanıyordu. Bunlara Augustus'un kendi auctoritas'ı da eklenmişti; yakalanması zor bir karizma ve otorite, Augustus'un güvenebileceği resmi bir otorite olmadan pek bir şey başarmasına izin vermiyordu. Aslında devlet işlerinin kontrolünü eline aldı. Magistrat seçimlerinde söz sahibi olabiliyor, hatta senato tarafından eyaletlere atanan valileri kontrol edebiliyordu. Bütün imparatorluk ordularının komutanıydı (Freeman, 2003, s.448).

Augustus, diktatör unvanını reddeden üvey babasının deneyimlerinden ders aldı; hayatının aynı şekilde bitmesini istemiyordu. Çoğunlukla kendisini eleştirenlere göre, otoritesinin ve gücünün halkın iradesinden kaynaklandığı ve ona bağlı olduğu yanılsamasını sürdürmeye çabalıyordu. Bu fikrini sürdürmek için, kısa bir hastalığın ardından M.Ö. 23'te sona eren bir dizi ardı ardına konsüllük yapacaktı. Roma vatandaşları için o, pater patriae veya ülkenin babası oldu. Gerçekte Senato'ya güvenmesine rağmen güç yavaş yavaş halkın elinden alındı, halk toplantıları anlamsız hale geldi ve Senato'ya yeterli onur ve saygı gösterilirken, bunlar imparatorun yönetiminin sadece bir uzantısı haline geldi (Wasson, 2016).

Augustus hayatının geri kalanında kendisine verilen tribün yetkisini, geleneksel cumhuriyetçi tavrıyla kullandı. Augustus'u manipülatif bir hükümdar olarak tanımlayan Tacitus, tribunician gücünü imparatorun summi fastigii uocabulum'u olarak adlandırır: Roma'daki gücün en yüksek zirvesi. Bu ona senatoyu veya halkı bir toplantıya çağırmanın yanı sıra Senato'nun herhangi bir kararını veya yargıç kararlarını veto etme yetkisi veriyordu. Tribunicinin vetosunu göz ardı etmek, maiesta suçlamasıyla sonuçlandı. Teorik olarak bu, imparatorun gerçek tribünlerin vetolarından kaçınmasına olanak tanır, ancak Augustus'un statüsü ve auctoritas'ı göz önüne alındığında bu asla bir olasılık olamazdı (Pettit, 2011, s.28).

Böyle bir yapıda Augustus, Senato'da birinci kişi olma, ordular ve tüm yeni eyaletler üzerinde ömür boyu en yüksek komuta yetkisi (imperium proconsulare maius), cencor yetkisi ve başrahip olma (pontifex maximus) gibi yetkilere sahipti (Yurdakul, 2013, s.45). İmparatorun makam ve statüsündeki bu değişim, toplumsal ve kültürel alanda diğer gruplar arasında baskın olmayı da gerektirmekteydi. Augustus Octavianus, Roma elitlerinin sosyal statülerinde çok büyük değişimler yaptı (Weisweiler, 2020, s.29). Augustus Octavianus öncelikle potansiyel rakiplerin sayısını azaltmak istiyordu ve ikincil olarak refahı teşvik etmek. Baş rakipleri; senatörler, eyalet valileri, iltizamcılar ve generallerden oluşuyordu. Bu amaçla Augustus Octavianus, girişimcileri rant amaçlı askeri fetihlerden üretim ve ticarete yönlendirmeye çalıştı. Augustus'tan önce valiler

bazen savaşlar başlatıyor ve ganimetleri Roma'yı tehdit etmek için kullanıyorlardı (Pecquet, 2017, s.47; Wells, 1922, s.421). Yukarıda belirtilen olağanüstü güç ve makam ile büyük ölçüde direnişe yol açmadı. Çünkü Augustus Octavianus'un uygulamaya koyduğu reformlar etkiliydi. Senatoyu ve atlı sınıfını devasa imparatorluğu yönetecek gerçek bir kamu hizmetine dönüştürdü. İltizam sistemini ortadan kaldırdı ve bunun yerine maaşlı memurlar aracılığıyla vergilendirmeyi getirdi. Düzenli bir haberci hizmeti kurdu. Hatta güçleri, Mısır'a yapılan saldırılara misilleme olarak Etiyopya'ya bile saldırdı ve kendisi, Hindistan ve İskitya'dan (bugünkü Ukrayna) büyükelçiler kabul etti. Kısacası, devralınmasından önce onlarca yıl süren iç savaş ve mücadeleden sonra Roma gücünün sağlamaştırılmasını denetledi ve hem Romalıların hem de Romalı tebaanın büyük çoğunluğu, Augustus'un saltanatının temsil ettiği artan istikrar nedeniyle cumhuriyetin çöküşünden memnundu. Sadece bir büyük başarısızlık onun yönetimini gölgeledi: M.S. 9'da Almanya ormanlarında yapılan devasa bir pusuda üç lejyon (belki de 20.000 kadar asker) yok edildi ve Roma gücünü Ren ve Tuna nehirleri boyunca genişletmeye yönelik her türlü girişim durduruldu. Bu felakete rağmen, Augustus'un ölümünün ardından senato onun tanrılaştırılması yönünde oy kullandı. Babası Julius gibi ona da artık bir tanrı gibi tapınması gerekiyordu (Brooks, 2022, s.133-134). Nitekim Augustus Octavianus'un iktidarının güçlenmesinde cumhuriyet rejimini yeni sisteme tekrar uyarlamasında ve birçok makamı da şahsında toplamasında pay olduğu söylenebilmektedir.

İmparatorluk döneminde Roma devlet idaresinin büyüklüğü önemli ölçüde arttı. Augustus'un hükümdarlığı sırasında, Roma'da yaklaşık 150 memur ve eyaletlerde 150 senatörlük ve atlı sınıf pozisyonu ile daha düşük rütbeli memurlar vardı. O zaman bile eyaletleri kontrol etme yeteneği zayıf iletişim ve küçüklük nedeniyle sınırlıydı (Kiser ve Kane, 2015, s.718). Augustus Octavianus yönetiminde Roma sınırları, doğuda Fırat Nehri'ne, batıda da Galya sahillerine kadar uzanıyordu (Matyszak, 2023, s.13). Roma'nın Augustus'la başlayan barış döneminde hem Roma'nın merkezinde hem de imparatorluğun tamamında imar faaliyetlerinin hızlandığı gözlemlendi. Bu süreç aynı zamanda emperyal gücün bir yansımasıdır; bu aynı zamanda Romanizasyon politikasının da bir yansımasıdır (Negiz ve Cansever, 2018, s.524). Roma'nın hem Yunan şehirlerine hem de Helen imparatorluklarına karşı zafer kazanmasına katkı sağlayan en büyük avantajlardan birisi onun sürekli büyüyen vatandaş kitlesiydi (Gat ve Yakobson, 2019, s.150). Kentsel bir uygarlık olarak Roma şehir devletleri temel yönetim birimleriydiler. Roma eyaletleri, her biri çevresinde tarım arazileri yer alan şehir devletlerinden oluşmaktaydı (Matyszak, 2023, s.37; Ajdini, 2014, s.385).

Romalılar, eyaletleri, Roma halkının çiftlikleri (praedia populi Romani) olarak görmüş ve her birinden düzenli vergi toplamıştır (Lamba ve Metin, 2015, s.68). Augustus Octavianus'un hükümdarlığı sırasında, imparatorluğun her eyaletine, her biri kendi personeli olan ve doğrudan imparatora rapor veren, adaletten, genel idareden ve askeri işlerden sorumlu bir vali ve maliyeden sorumlu bir procurator atandı (Faulkner, 2015, s.206).

Birçok bilim adamı, Augustus'un yönetimi tarafından inşa edilen bürokrasi aracılığıyla Roma hükümetine katılma şansının daha fazla olduğunu savundu. Romalı tarihçi Ronald Syme buna "açık toplum" adını veriyor ve bunun Roma cumhuriyetinden çok daha demokratik olduğunu savunuyor. Bunu, "eğitilmiş ve verimli sınıflara harika bir fırsat getiren" bir "yönetim devrimi" olarak adlandırıyor (Lamp, 2019, s.162-163).

4. Pre-Modernite, Erken Devlet ve Augustus Octavianus Dönemi Roma Bürokrasisinin İlişkilendirilmesi

İnsanlık, ilk ve en eski biçimde soylar, boylar ve kabileler üzerinde bir sosyal örgütlenme kurduktan sonra; mülk ve toprak üzerinde politik bir örgütlenmeye ulaşmıştır (Morgan, 2022, s.93; Abeles, 2017, s.17). Romalılar, toplumun tamamı için "Roma Halkı" (Populus Romanus) terimini kullanıyorlardı (Martin, 2022, s.45). Romalılar da henüz siyasi bir toplum kurmadan önce, kabile federasyonu şeklinde örgütlenmişti. "Populus Romanus" henüz devlet değildi, ama klan mensubunun vatandaşa ve kabile sisteminin devlete dönüşmek üzere olduğu bir anı yaşıyordu. Bu kabile federasyonunun kademeleri, aşağıdan yukarı olmak üzere; gens, curia, tribus ve populus adlarını alıyordu (Berktaş, 1983, s.199). Roma'da ortak bir soy ismi taşıyan bir akrabalar topluluğu olan soylar; ikinci olarak dini ve yönetsel işlevlerin yerine getirilmesi için daha üst birlikte birleşmiş soyların toplanması olarak curia; üçüncü olarak curia'da örgütlenmiş soyların birliği olan kabile; dördüncüsü sosyal bir toplumda birleşmiş olan kabileler birliği olarak ulus vardı. Erken dönem Romalılar, çok doğru bir biçimde kendilerini "Populus Romanus" olarak adlandırmıştır (Morgan, 2022, s.98). Bu halk, daha sonrasında bir kent devletinden imparatorluğa ulaşmıştır.

Roma'nın ekonomik-toplumsal yapısı, hür vatandaşlar olan irili ufaklı toprak sahiplerinden ve zanaatkarlardan oluşan yarı-kabilesele, tarımcı ve savaşçı bir görünüme sahipti. Roma şehir devletinin ilk topraklı aristokrasisi, yönetimi elinden bırakmayan hem toprak sahibi hem köle sahibi hem de tüccar ve tefeci bir sınıf haline gelmiştir (Berktaş, 1983, s.197; Wood, 2020, s.126). Roma imparatorluğunun farklı halklardan ve etnik gruplardan meydana gelen

seçkinlerini/elitlerini bir arada tutabilmek için ideolojik bir tutkula ihtiyacı vardı. Bunlardan en önemlileri; imparatorluk yüksek kültürü, imparatorun tanrılaştırılması ve imparatorluğunun devamlılığıydı (Ünlü, 2010, s.247). Devlet öncesi toplumlarda erk sistemi, dinsel inanç ve eylemlerle sıkı bir bağlantı içindedir (Cohen, 1993, s.92). Roma, dini hayatın her alanını etkiliyordu (Martin, 2022, s.37). Ancak Roma'da birçok insan felsefi prensiplerin de insan varlığının doğasını ve en iyi nasıl yaşanacağını anlamaya yardımcı olduğuna inanıyordu. Yunan filozof Zenon (M.Ö. 335-263)'un öğretilerinden ortaya çıkan Stoacılık, Romalılar tarafından benimsenen en popüler felsefe akımıydı (Martin, 2022, s.176). Burada ayrıca daha sonra devletin resmi dini haline gelen Hristiyanlıktan da söz etmek gerekmektedir. Hristiyanlık özellikle geç imparatorluk döneminde dağılan rejimi yeniden bir araya getiren bir ideoloji işlevi görmüştür (Sarıtış, 2022, s.207-208). Dolayısıyla Roma'da siyasi, dini, ekonomik ve toplumsal olgular, rejimin aşama kaydetmesinde ve dengelenmesinde önem taşımıştır.

Pre-modernite, erken devletlerin temel nitelikleri ve Roma'nın cumhuriyet ve ilk imparatorluk dönemindeki bürokrasisinde birbirini tamamlayan dinamikler şöyle ifade edilebilir:

- Erken devletlerin en yaygın kültürel yapısı yöneten ve yönetilen olmak üzere iki sınıflı bir sistemin ortaya çıkmasıdır (Cohen, 1993, s.97).
- Erken devletlerde tarım, en yaygın geçim kaynağıydı (Claessen, 1993, s.172).
- Tüm erken devletlerin bir hükümdarı, onun akrabaları ve bir aristokrasisi vardı. (Claessen, 1993, s.176).
- Egemen, erken devletlerde baş yargıçtı (Claessen, 1993, s.193).
- Erken devletlerin genellikle üç düzeyli bir kamu yönetimi aygıtı vardı: Yerel, bölgesel ve ulusal (Claessen, 1993, s.218).
- Erken devlet öncesi topluluklarda kamu yönetimi yoktur (Skalnik, 1993, s.249).
- Erken devletlerde bir toplumun ekonomisiyle ideolojisinin gelişen siyasal alt yapı ve egemenliğe meşruiyet oluşturduğu görülür (Earle, 2001, s.9).

Buradaki ilkelerden hareketle; Roma devletinin erken devlet dinamikleri ile özellikle cumhuriyet ve ilk imparatorluk dönemlerinde ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Nitekim Roma'da Augustus Octavianus döneminde devletin geçmiş dönemlerden almış olduğu mirasla da beraber olmak üzere

pre-modernite sürecinde merkeziyetçi bir bürokrasi çatısı altında, gücün toplanmaya çalışıldığı ve buna dönük olarak iktidarın meşrulaştırılmasına dair var olan siyasal kurumlarda değişiklik yapıldığı ve yenilerinin tesis edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Roma'da bu durum, devletin kurumsallaştığı ve erken dönemdeki karakterinden de ileri bir safhada farklı sistemler ve ideolojiler ile düşünüldüğünü göstermektedir. Roma devleti, bu özellikleriyle kendinden sonraki medeniyetleri etkilediği gibi günümüz modern demokrasileri için de ilham kaynağı olmayı sürdürecektir ipuçlarını taşımaktadır.

Bu bağlamda, Antik Roma'da Augustus Octavianus'un tahtta kaldığı dönemde bürokrasi, pre-modernite, erken devlet ve patrimonial karakteristik niteliklerine bağlı olarak; *“toplumda sınıfların belirgin olduğu, tarımın temel ekonomik kaynaklardan birini meydana getirdiği, hanedana dayalı güçlü bir aristokrasinin var olduğu, imparatorun dini yetkilerinin de olduğu, bir kamu yönetimi aygıtının kurulduğu ve siyasal iktidarın meşruiyetinin sağlanmasında toplumsal ve ekonomik kaidelerin bir bütünlük arz ettiği”* söylenebilir. Bu bulgular da Antik Roma'nın Augustus Octavianus döneminde bir erken devlet olduğunu ve buradaki tecrübe ve süreçlerin daha sonraki dönemleri etkilediğini kanıtlamaktadır.

Sonuç

Pre-modernite, erken devlet ve bürokrasi ilişkisi üzerinden Roma'da Augustus Octavianus dönemi üzerinden yapılan analizde, söz konusu kavramların ve dönemlerin birbiriyle ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Nitekim Roma devleti, Antik bir medeniyet olarak pre-modernite ilkelerini karşılamaktadır. Ayrıca erken devlet kavramına dair temel gerekliliklerin Roma'da ortaya çıktı görülmüştür. Augustus Octavianus dönemi bürokrasisi ise imparatorluğun en parlak dönemi olması nedeniyle daha sonraki dönemleri etkilemiştir.

Antik Roma devleti, tarihsel süreçte farklı krallık, hanedan ve imparatorluklar tarafından yönetildiği gibi bu yapıların kendi içerilerinde demokratik olanaklarla kontrol edildiği ve yardımcı olduğu kültürel bir siyasal iklime sahip olmuştur. Nitekim devletin kuruluşu, cumhuriyete geçilmesi ve ilk imparatorluk dönemi, daha sonraki süreçleri etkileyen çok büyük değişimlere yol açmıştır. İlk imparator olarak ifade edilen Augustus Octavianus döneminde cumhuriyet yeni rejim

ile bütünleştirilmeye çalışılırken, yeni siyasal kurumlar ve idari makamlar da ortaya çıkmıştır. Augustus Octavianus'un bürokrasi kanalı ile sistemi belirli oranda merkezileştirdiği de görülmektedir. Nitekim Roma'da bürokratik kurumlar ve makamlar, belirli yönlerden siyaset kurumu ile de oldukça bağlantılı bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan, söz konusu dönemde bürokrasiyi incelemek, siyasal iklime dönük de yorum yapılabileceği anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, temelde Claessen ve Skalnik (1993)'in "Erken Devlet" adlı eserindeki öncüller çerçevesinde; pre-modernite, erken devlet ve Augustus Octavianus dönemi bürokrasisi üzerinden yapılan analiz neticesinde; Roma'nın cumhuriyet ve ilk imparatorluk döneminde literatürde sözü edilen erken devlet niteliklerinin özelliklerini taşıdığı ve modern öncesi bir siyasal organizasyon olduğu için de pre-modernite ile karşılanabileceği düşünülmektedir. Diğer yandan, bu dönem Weber perspektifinde patrimonyal bürokrasiye karşılık gelmektedir. Bu bakımdan Augustus Octavianus dönemi bürokrasisi, krallık ve cumhuriyet dönemi bürokrasilerini devralmakla beraber onları kurumsallaştırmış ve aralarındaki koordinasyonu güçlendirmiştir. Ancak imparatorluğa yani yeni bir siyasal rejime geçilmesinden dolayı bazı siyasal kurumların yetkileri kısıtlanmak istenmiş, yeni kurumlar meydana getirilmiş ve hiyerarşi güçlendirilmiştir. Bunlara gerek duyulmasının nedenleri, devlette görülen önemli siyasal, ekonomik, toplumsal ve hukuksal meselelerin çözülmek istenmesidir.

Kaynakça

- Abeles, M. (2017). *Devletin Antropolojisi*. çev. N. Ökten, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (2011). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ajdini, S. (2014). Public Administration in Ancient Rome and Egypt. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(6), November, 385-390.
- Akman, Ş. T. (2012). Roma Antikitesinde Sosyal-Politik-Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu Düzeni Üzerindeki Etkileri. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 89-107.
- Anderson, P. (2017). *Antikiteden Feodalizme Geçişler*. çev. U. Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ang, Y. Y. (2017). Beyond Weber: Conceptualizing an alternative ideal type of bureaucracy in developing contexts. *Regulation & Governance*, 11, 282-298.
- Aydilek, E. (2021). *Devlet Üzerine: Tarihsel, Kavramsal, Ontolojik ve Kuramsal Tartışmalar*. Ankara: Nobel Basım Yayım.
- Aydoğdu, M. (2016). Roma Hukukunda Toprak Sistemi ve Tarım Reformu Girişimleri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 375-382.
- Bahçeci Başkurt, B. & Demirci, Ş. D. (2022). Max Weber: Bureaucracy Theory and Accounting Approach. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(4), 675-693.
- Barman, N. (2016). Cumhuriyetten imparatorluğa geçiş sürecinde Roma'da yaşanan siyasi ve idari yapıdaki değişim ve dönüşümler. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(3), 884-895.
- Berktaş, H. (1983). *Kabileden Feodalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bremmer, J. N. & Horsfall, N. (1987). *Roman Myth and Mythography*. London: University of London, Institute of Classical Studies.
- Brooks, C. (2022). *Western Civilization: A Concise History*. USA: LOUIS: The Louisiana Library Network.
- Cassirer, E. (1984). *Devlet Efsanesi*. çev. N. Arat, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Chroust, A-H. (1955). Legal Profession in Ancient Imperial Rome. *Notre Dame Law Review*, 30(4), 521-616.
- Claessen, H. J. M. & Skalnik, P. (1993). Erken Devlet: Kuramlar ve Varsayımlar. Claessen, H. J. M. ve Skalnik, P. (Der.), *Erken Devlet: Kuramlar-Veriler-Yorumlar*, çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 3-42.
- Claessen, H. J. M. (1993). Erken Devlet: Yapısal Bir Yaklaşım. Claessen, H. J. M. ve Skalnik, P. (Der.), *Erken Devlet: Kuramlar-Veriler-Yorumlar*, çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 156-246.
- Cline, E. H. & Graham, M. W. (2020). *Antik Çağ İmparatorlukları*. çev. E. Duru, İstanbul: Say Yayınları.

- Cohen, R. (1993). Devletin Kökenleri Yeniden Değerlendirme. Claessen, H. J. M. ve Skalnik, P. (Der.), *Erken Devlet: Kuramlar-Veriler-Yorumlar*, çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 43-111.
- Çimen, A. (2014). *Tarihi Değiştiren İmparatorluklar*. İstanbul: TİMAŞ Yayınları.
- Doğan, K. C. (2017). Kamu Yönetiminde Post-Bürokratik Değişimin Yansımasının Öncülleri: Yeni Kamu Yönetimi Eksenli Bir Bakış. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 57, Kasım, 201-220.
- Düvenci, S. (2018). Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(2), 66-93.
- Earle, T. (2001). Şefliklerin Evrimi. T. Earle (Ed.), *Devlete Doğru Şeflikler: İktidar, İktisat, İdeoloji*, çev. C. Sarı, Ankara: Ütopya Yayınları, 9-26.
- Enriquez, E. (2004). *Sürüden Devlete: Toplumsal Bağ Üzerine Psikanalitik Deneme*. çev. N. Tural, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Farazmand, A. (2009). Bureaucracy, Administration, and Politics: An Introduction. A. Farazmand (Ed.), *Bureaucracy and Administration*, USA: CRC Press, 1-15.
- Faulkner, N. (2015). *Roma: Kartalların İmparatorluğu*. çev. Ç. Sümer, İstanbul: Yordam Kitap.
- Freeman, M. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*. çev. S. K. Angı, Ankara: Dost Kitabevi.
- Garcia, B. (2018). Romulus and Remus (Çev. N. Karaben). World History Encyclopedia. https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-12205/romulus-ve-remus/#google_vignette (Erişim Tarihi: 13.08.2023).
- Gat, A. & Yakobson, A. (2019). *Uluslar: Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri*. çev. Ş. Özcan, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Goldsworthy, A. (2023). *Roma Tarihi: Roma Dünyasında Savaş, Barış ve Fetih*. çev. H. D. Aydoğan, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Göktürk, İ. (2020). *Bürokratik Kültür ve Kişilik*. Kahramanmaraş: İKSAD Yayınevi.

- Grinin, L. (2013). Early State and Democracy. Collection of Papers of International Academic Conference on Political Systems of Early States, China: Shaanxi Normal University, 138-152.
- Günay, E. (2015). Antik Çağ Ekonomileri ve Gelenek ile Çok Tanrılı Dinlerin Etkisinde Oluşan Antik Çağdaki İktisadi Düşüncelerin Özellikleri. *International Journal of Academic Value Studies*, 1(1), 46-64.
- Halis, M. (2011). Pre-Modernden Postmoderne Örgütsel Evrim. *Reforma*, 3(51), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/574770> (10.10.2023).
- Hall, J. A. & Ikenberry, J. (2000). *Devlet*. çev. Y. O. Alibeygil, M. Şipal, Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Hazanov, A. M. (1993). Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kuramsal Sorunları. Claessen, H. J. M. ve Skalnik, P. (Der.), *Erken Devlet: Kuramlar-Veriler-Yorumlar*, çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 113-133.
- Hekster, O. (2015). *Emperors and Ancestors: Roman Rulers and the Constraints of Tradition*. UK: Oxford University Press.
- Hicks, S. R. C. (2004). *Explaining Postmodernism: Skepticism and Socialism from Rousseau to Foucault*. USA: Scholargy Publishing, Inc.
- Hof, I. (2021). The Early Medieval Augustus: An Analysis of Orosius' Influence on Charlemagne's Reception of Augustus. *Kleos-Amsterdam Bulletin of Ancient Studies and Archaeology*, 4, June, 76-96.
- İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kiser, E. & Kane, D. (2015). Özelleştirmenin Tehlikeleri: Principalis'lerin Özellikleri Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluğu'ndaki İltizam Sistemini Nasıl Etkiledi. *Tarih Araştırmaları Dergisi-TAD*, (58), 715-738.
- Kocaoğlu, F. (2019). Antik Çağda Bürokrasi. N. Öztaş (Ed.), *Bürokrasi*, Ankara: Nobel Basım Yayım, 9-23.
- Közleme, O. (2013). Liderlik, Siyasal Otorite Tipleri ve Karizma. *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak – Haziran, 7(13), 239-250.

- Küçük, E. (2017). Eski Roma'da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 199–214.
- Lamba, M. & Metin, H. (2015). *Hititlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne Anadolu Uygarlıklarında Yönetim*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Lamp, K. S. (2019). Building Praise: Augustan Rome and Epideictic. *Advances in the History of Rhetoric*, 22(2), 153-166.
- Lendon, E. (2006). The Legitimacy of the Roman Emperor: Against Weberian Legitimacy and Imperial 'Strategies of Legitimation'. A. Kolb (Ed.), *Herrschaftsstrukturen und Herrschaftspraxis*, Berlin: Akademie, 53-63.
- Lomas, K. (2022). *Demir Çağı'ndan Kartaca Savaşları'na (M.Ö. 1000-M.Ö. 264) Roma'nın Yükselişi*. çev. U. C. Ardal, İstanbul: Kronik Kitap.
- Marc, R. D. d. S. (2009). *Devlet*. çev. İ. Yerguz, Ankara: Dost Kitabevi.
- Mark, J. J. (2018). Roma İmparatorluğu (Çev. D. Çelik), World History Encyclopedia. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-100/roma-impatorlugu/> (Erişim Tarihi: 08.09.2023).
- Martin, T. R. (2022). *Antik Roma: Romulus'tan Justinianus'a*. çev. S. Özgüler, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Matyszak, P. (2023). *Meraklısına Roma İmparatorluğu*. çev. M. Petek, İstanbul: Nova Kitap.
- McNeill, W. H. (1989). *Dünya Tarihi*. çev. A. Şenel, Ankara: İmge Kitabevi.
- Misafir, S. (2022). Hukuk Devleti Olgusunun Eski Çağlardaki Kökenleri. *TBB Dergisi*, 163, 241-263.
- Morgan, L. H. (2022). *Eski Toplum*. çev. A. Tekşen, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Negiz, N. & Cansever, N. (2018). From Ancient Rome to Today's Public Areas and Buildings: A Comparative Analysis in Pisidia Region. International Multidisciplinary Congress of Eurasia, Proceedings Books, 15 June 2018, Rome, Italy.
- Okandan, R. G. (1952). Roma Hukukunun Kaynakları Bakımından Vukua Gelen Tarihî Gelişme. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 18(1-2), 454-478.

- Özguven, A. (2014). *Çağdaş Devlet Anlayışı ve Türkiye*. İstanbul: T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Pecquet, G. M. (2017). The Original Road to Serfdom: From Rome to Feudal Europe. *The Journal of Private Enterprise*, 32(1), 45-62.
- Pettit, O. P. (2011). The Constitutional Powers of The Senate During The Reign of Augustus, Submitted in Total Fulfilment of The Requirements of The Degree of Master of Arts (By Thesis Only), December, The School of Historical and Philosophical Studies The University of Melbourne, Australia.
- Poggi, G. (2011). Yurttaşlar ve Devlet: Geçmişe Bakış ve Muhtemel Gelecek. Q. Skinner ve B. Strath (Eds.), *Devletler ve Yurttaşlar: Tarih, Kuram, Muhtemel Gelecek*, çev. G. Aksay, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 39-52.
- Ponting, C. (2017). *Dünya Tarihi*. çev. E. B. Özbilen, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Posner, E. A. (2010). The Constitution of the Roman Republic: A Political Economy Perspective. University of Chicago Public Law & Legal Theory Working Paper No. 327, USA.
- Puett, M. (2015). Ghosts, Gods, and the Coming Apocalypse. W. Scheidel (Ed.), *State Power in Ancient China and Rome*, USA: Oxford University Press, 230-295.
- Roberts, J. M. (2014). *Kısa Dünya Tarihi*. çev. M. T. Akad, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Roller, M. (2015). The Difference an Emperor makes: Notes on the reception of the Republican Senate in the Imperial age. *Classical Receptions Journal*, 7(1), 11-30.
- Sarıtaş, İ. (2022). Antik Yunan'dan Moderne: Batı'da Politik Teoloji. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 59 / Güz, 202-225.
- Skalnik, P. (1993). Bir Süreç Olarak Erken Devlet. Claessen, H. J. M. ve Skalnik, P. (Der.), *Erken Devlet: Kuramlar-Veriler-Yorumlar*, çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 247-276.
- Sözen, S. (2019). Bürokrasi. Sözen, S. (Eds.), *Kamu Yönetimi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 74-95.
- Tekin, O. (2015). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Türkoğlu, G. H. (2009). Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 251-289.
- Ünlü, B. (2010). İmparatorluk Fikrinin Gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(3), 237-266.
- Ünver, T. (2020). Zosimus'un Pagan Perspektifinden Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü: Historia Nova Örneği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- van der Vliet, E. C. L. (2008). The Early State, the Polis and State Formation in Early Greece. *Social Evolution & History*, 7(1), March, 197-221.
- Wasson, D. L. (2016). Reforms of Augustus, *World History Encyclopedia*. <https://www.worldhistory.org/article/905/reforms-of-augustus/>, (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Weber, M. (2021). *Sosyoloji Yazıları*. çev. T. Parla, İstanbul: Metis Yayınları.
- Weisweiler, J. (2020). The Heredity of Senatorial Status in the Principate. *The Journal of Roman Studies*, 110, November, 29-56.
- Wells, B. W. (1922). Taxation and Bureaucracy in the Declining Empire. *The Sewanee Review*, 30(4), (Oct.), 421-445.
- Wilson, J. Q. (1996). *Bürokrasi*. çev. Selçuk Yalçındağ vd., Ankara: TODAİE Yayını.
- Wood, E. M. (2020). *Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. çev. O. Köymen, İstanbul: Yordam Kitap.
- Yılmaz, N. (2014). Siyasal Sistemler. M. Talas (Ed.), *Sosyal Antropoloji*, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 115-140.
- Yurdakul, Ş. (2013). Roma Askeri Sistemi (M.Ö. 753-M.S. 476). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.